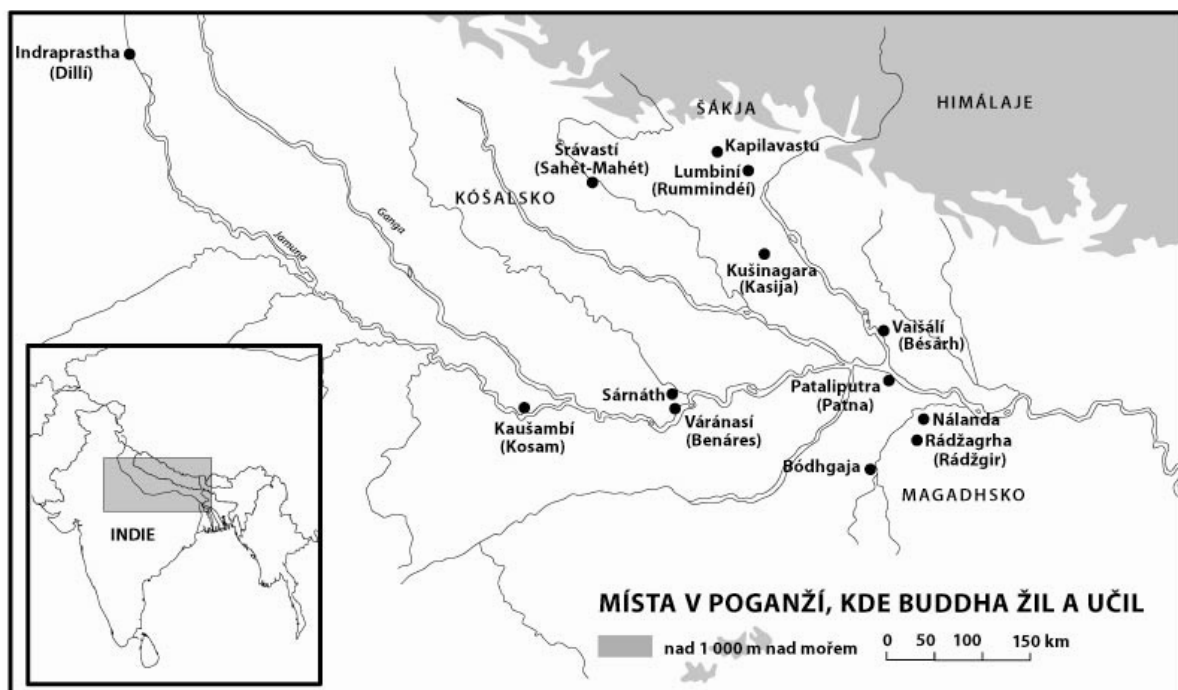


Velké buddhistické školy a jejich vývoj

Jan Honzík¹

Buddha Gótama (Buddha Šákjamuni) žil podle nejnovějších výzkumů pravděpodobně v 5. století před naším letopočtem. *Buddha* – probuzený a osvobozený učitel, *dhamma* (skt. *dharma*) – nauka, kterou objevil a předával, a *sangha* – společenství jeho následovníků, představují tři klenoty (pa. *ti-ratana*), k nimž se pravděpodobně všechny školy buddhismu vztahují jako ke svým základním hodnotám. Tyto tři klenoty tvoří jakýsi společný jmenovatel rozmanitých buddhistických škol a tradic, které vznikly za 2500 let od Buddhovy smrti do dneška. V následujícím článku se pokusím ty největší buddhistické školy stručně charakterizovat a poukázat na jejich historický vývoj.



Théravádový buddhismus

Théraváda (skt. *sthaviraváda*) – doslova „učení starších“ – představuje historicky nejstarší dochovanou formu Buddhova učení. Tato tradice se též někdy nazývá jižní buddhismus, neboť je rozšířena především v zemích jižní Asie – na Srí Lance, v Barmě, Thajsku, Laosu a Kambodži.

Učení théravádového buddhismu jsou zaznamenána v pálijském kánonu *Tipitaka* (doslova „Tři koše“). Tento rozsáhlý literární pramen sestává ze třech základních částí: (1) *Sutta-pitaka* (sbírka rozprav) je rozsáhlým souborem Buddhových promluv a rozhovorů s jeho žáky. (2) *Vinaja-pitaka* (sbírka disciplíny) obsahuje pravidla disciplíny pro mnichy a mnišky. (3) *Abhidhamma-pitaka* (sbírka „vyšší nauky“) shrnuje Buddhovo učení v systematizované formě a bývá označována jako buddhistická psychologie či filosofie. Dvě první sbírky – *Sutta-pitaka* a *Vinaja-pitaka* – byly sestaveny na prvním buddhistickém koncilu, který se konal krátce po Buddhově smrti (4.–5. st. př. n. l.) ve městě Rádžagaha a účastnilo se jej 500

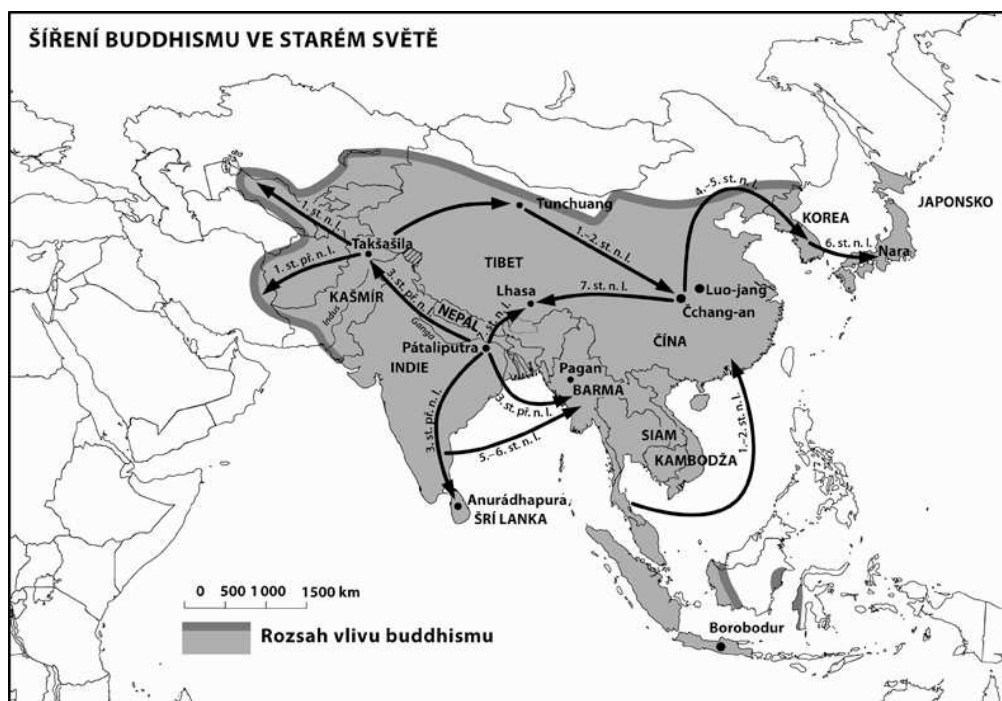
¹ Článek vyšel v knize *Jednota v rozmanitosti – buddhismus v České republice*, DharmaGaia 2010. Za odbornou redakci článku a poskytnutí ilustračních map děkuje autor PhDr. Jiřímu Holbovi, Ph.D.

předních Buddhových žáků. Podle théravádové tradice se na tomto koncilu stala součástí kánonu též *Abhidhamma-pitaka*, to však není všeobecně přijímáno.

K prvnímu štěpení do té doby jednotné obce Buddhových žáků dochází pravděpodobně po druhém a třetím koncilu, které se konaly ve Vesáli a Pátaliputtě přibližně sto let po Buddhově smrti. Neshody se týkaly uplatňování některých řádových pravidel a interpretace některých částí nauky. Tyto rozpory vedly k rozdělení mnišské obce do dvou škol, nazývaných *sthaviraváda* a *mahásánghika*. Na základech *sthaviravády* vznikly v Indii ve 3. století př. n. l. tři významné školy: *puggalaváda*, *sabbatthiváda* (skt. *sarvástiváda*) a *vibhadždžaváda*.²

Ve 3. století př. n. l. dochází za vlády magadhského panovníka Ašóky k významnému rozšíření Buddhova učení též za hranice Indického poloostrova. Z období jeho vlády pocházejí také první písemné záznamy kánonu. Díky misi Ašókovy syna, arahata Mahindy, byla Buddhova nauka přenesena na Srí Lanku (kolem r. 250 př. n. l.). Tato forma Buddhova učení, vycházející z *vibhadždžavády*, vešla ve známost jako théraváda. Na Srí Lance byl v 1. století př. n. l. poprvé zaznamenán celý kánon písemně. Především odtud se později rozšířila théravádové tradice do dalších zemí jižní Asie.

Théravádový buddhismus představuje velmi rozsáhlý a komplexní soubor nauk, který nelze jednoduše zredukovat na několik principů, neboť – jak vyplývá z pálijského kánonu – Buddha vedl každého žáka tím individuálně nejvhodnějším způsobem. Mezi základními naukami bychom nicméně mohli uvést čtyři vznešené pravdy (*arija-sačča*), osmičlennou ušlechtilou stezku (*arija-atthanga-magga*), nauku o ne-já (*anattá*), podmíněné vznikání (*pačičča-samuppáda*), čtyři podklady všímavosti (*satipatthána*) a další.³ Théraváda zdůrazňuje podmíněnost mezi etickým jednáním (*síla*), soustředěním (*samádhi*) a osvobozujícím poznáním (*paññá*). Mezi základní a nejrozšířenější meditační praxe théravády patří meditace vhledu (*satipatthána-vipassaná*), meditace klidu (*samatha*) a meditace dobrotivosti (*mettá*).



² Tyto školy jsou přehledně charakterizovány např. v P. Harvey: *An introduction to Buddhism: teachings, history and practices*, Cambridge University Press 1990, str. 85–89.

³ Výklad základních pojmů a nauk théravádového buddhismu viz např. Nyanatiloka Thera: *Buddhistický slovník*, DharmaGaia 2009; Nyanatioloka Thera: *Slovo Buddhovo*, Stratos 1993; Nyanaponika Thera: *Jádro buddhistické meditace*, DharmaGaia 1995.

Mahájánový buddhismus

První ideje a texty hnutí, které později vešlo ve známost jako mahájána (doslova „velké vozidlo“), se začaly utvářet v období mezi lety 100 př. n. l. – 100 n. l. Toto hnutí nebylo pravděpodobně spjato s konkrétní geografickou oblastí Indického poloostrova ani svázáno s nějakou konkrétní starší školou. Byly pro něj charakteristické tři rysy: (1) zdůrazňování bódhisattvovské cesty, (2) nová kosmologie vycházející z vizualizací zasvěcených Buddhovi jakožto transcendentní bytosti a (3) nové filosofické koncepce založené na meditativním poznání prázdnoty jevů. Tyto faktory přinesly nové interpretace Buddhovy nauky, jejichž postupná systematizace dala vzniknout (asi v 5. st. n. l.) vlastní identitě mahájány.⁴

Pro starší buddhistické školy bylo obvyklým cílem duchovní cesty dosažení arahatství – tedy dosažení úplné nibbány, spojené s trvalým odstraněním všech forem chtivosti, nenávisti a zaslepenosti (pa. *lóbha*, *dósa*, *móha*), které zároveň znamená ukončení koloběhu znovuzrovnání (*samsáry*). Proti tomuto cíli staví mahájána ideál bódhisattvy. Bódhisattva usiluje o rozvinutí buddhovských kvalit, tzv. dokonalostí (*páramí*), aby se stal někdy v budoucnu dokonale probuzeným buddhou (skt. *samjak-sambuddha*) a mohl co nejúčinněji pomáhat druhým bytostem osvobodit se od utrpení. Cestou bódhisattvy prošel i historický Buddha Gótama a tento ideál je znám též v théravádě. Ve starších školách však nebyl přijímán jako všeobecný a hlavní cíl, nýbrž byl chápán jako ojedinělá cesta výjimečných jedinců.

Pro mahájánový buddhismus je dále příznačný vznik velkého množství nových súter, které se lišily formou i obsahem od textů zařazených v původním kánonu. Jejich významným rysem bylo právě zdůrazňování bódhisattvovské cesty a soucitu s druhými. Příslušníci mahájánového hnutí považovali tyto texty za autentické slovo Buddhovo, což zdůvodňovali několika způsoby: Tyto nauky měl autorům odhalit v jejich meditativních vizích stále existující, transcendentní Buddha;⁵ měly být novým projevem dokonalé moudrosti, jež je podstatou buddhovské dharmy; Buddha je měl ukrýt v nebeské říši nágů do té doby, než se objeví lidé, kteří budou schopni odhalit a pochopit jejich hloubku. Přestože všechny tyto sútry vycházely z meditační zkušenosti svých autorů, mají formu rozhovorů mezi Buddhou a jeho žáky či bohy.

Tradiční školy, které takovou autoritu novým sútrám nepřiznávaly a polemizovaly s jejich výkladem nauky, byly přívrženci mahájány souhrnně označovány jako *hínajána* – malé vozidlo. Toto označení, vnímané tradičními školami jako pejorativní, mělo vyjadřovat, že hínajána je omezeným prostředkem k osvobození, určeným pouze pro některé jedince. Mahájána – velké vozidlo – naopak deklaruje cestu, jejímž ideálem je uskutečnění plného buddhovství a vysvobození všech bytostí. Prostředky k dosažení tohoto cíle již netvoří pouze nauka, společenství Buddhových žáků, vlastní úsilí a moudrost, jak je to chápáno například v théravádě. Významnou pomoc na duchovní cestě mohou poskytnout též rozliční buddhové (např. Amitábha) a bódhisattvové (např. Avalókitéšvara, Maitréja, Maňđušrí), kteří jsou chápáni jako stále přítomné transcendentní bytosti a jsou předmětem hlubokého uctívání.

Na utváření mahájánového buddhismu měla vliv nauka o dovednosti v prostředcích (skt. *upája-kaušalja*), která se rozšířila pod vlivem *Lotosové sútry* (*Saddharma-pundarika-sútra*) ve 2. století n. l. Podle této nauky má bódhisattva uplatňovat ty nejvhodnější prostředky k dosažení prospěšných cílů s ohledem na schopnosti žáků a celý situační kontext. V rámci mahájány tím lze ospravedlnit i jednání, které by bylo za jiných okolností chápáno jako

⁴ Viz např. P. Harvey: *An introduction to Buddhism: teachings, history and practices*, Cambridge University Press 1990, str. 89–120.

⁵ Podlé théravádové tradice není možné, aby Buddha po svém odchodu do parinibbány (tzn. po své smrti) kdekoli reálně existoval a byl dostupný jakékoli skutečné komunikaci.

neetické (například lež pro záchranu života nebo násilí, které má zabránit většímu zlu). Podle *Lotosové sútry* měl Buddha vyložit tři úrovně nauky s ohledem na různou duchovní vyspělost svých následovníků. Učení starších škol, tzv. „cesta žáka“ (*šrávakajána*), zahrnující čtyři ušlechtilé pravdy a cíl arahatství, a „cesta samostatně probuzeného buddhy“ (*partjékabuddhajána*) reprezentují nižší úrovně nauky. Pro vyspělejší jedince je určena cesta bódhisattvy (*bódhisattvajána*), odpovídající mahájáně, která má být rozvíjena až k dosažení buddhovství.

Podobu mahájánového buddhismu ovlivnily dále dva vlivné myšlenkové proudy – *madhjamaka* a *jógáčára*. Přestože se jedná o rozsáhlé filosofické systémy, opírají se o kontemplativní zkušenosti svých hlavních představitelů.

Madhjamaka (střední cesta), též známá jako *šúnjaváda* (nauka o prázdnotě) byla založena ve 2. st. n. l. indickým mnichem a filosofem Nágárdžunou. Vychází z tzv. pradžňápáramitové literatury (*pradžňá-páramitá* = dokonalé poznání). Základní myšlenkou madhjamaky je, že všechna jsoucna jsou prázdná a nemají vlastní podstatu (skt. *svabháva*) – to znamená, že jejich existence je vždy závislá na příčinách a podmínkách. Nágárdžunova argumentace směřuje proti sarvástivádovému pojetí atomárních jevů (*dharmy*) jakožto svébytných entit. V tomto ohledu neodporuje Nágárdžunovo pojetí naukám théravádového buddhismu, který ničemu, kromě nibbány, svébytnou existenci nepřisuzuje. Na vývoj pozdějších buddhistických škol má vliv též Nágárdžunův názor, že samsára a nirvána se z hlediska absolutní pravdy neliší, neboť podstatou obou je prázdnota. Praktickým důsledkem této úvahy je, že uskutečnění nirvány nemusí podle mahájánové tradice spočívat v opuštění samsárického světa a ukončení koloběhu znovuzrozdávání. Bódhisattvové transcending dualitu samsáry a nirvány mohou setrávat v tomto světě a být přesto osvobození úplným pochopením prázdnoty všech jevů.

Jógáčára vznikla ve 4.–5. století v Indii a jejími zakladateli byli mniši Asanga a Vasubandhu. Přední jógáčárový text *Samdhinirmóčana-sútra* hovoří o trojím roztočení kola dharmy (metaforicky vyložení nauky), přičemž první roztočení se připisuje Buddhovi Gautamovi, druhé Nágárdžunovi a třetí jógáčáře. Základním východiskem jógáčáry je, že veškerá zkušenost pramení v mysli a že vnější i vnitřní svět je tvořen pouhými mentálními konstrukty. Jógáčára, nazývaná též *vidžňánaváda* (nauka o vědomí), se proto zabývá především povahou mysli a vědomí. Nauka o „třech způsobech bytí“ (skt. *tri-svabháva*) rozlišuje tři úrovně vnímání světa: (1) *parikalpita-svabháva* je běžná, s nevědomostí spojená úroveň bytí, kdy jsou předměty naší zkušenosti chápány jako samy o sobě existující, přestože jsou ve skutečnosti pouhými mentálními konstrukty; (2) *paratantra-svabháva* je úroveň, kdy jsou věci chápány jako vzájemně podmíněné a neexistující samy o sobě, ale stále zde není překonána dualita subjektu a objektu; (3) *parinišpanna-svabháva* je nejvyšší úroveň porozumění, která odpovídá poslední skutečnosti. Při ní je překonána dualita subjektu a objektu a vše je nahlíženo jako mentální konstrukt, který je ze své povahy prázdný. Tato nejvyšší úroveň je v jógáčáře ztotožňována s dosažením nirvány. V jógáčáře podobně jako v madhjamace tedy spočívá osvobození v plném pochopení prázdnoty samsáry. Nirvána neznamena opuštění světa, ale změnu v jeho prožívání a pochopení, což umožňuje i probuzeným bytostem setrávat v samsáře a pečovat o blaho druhých.

Nauka o buddhovské podstatě (*tathágata-garbha*; doslova „zárodek tathágy“, tj. buddhy) je další mahájánovou naukou, o níž se chci zmínit, neboť též významně ovlivnila zenový a vadžrajánový buddhismus. Přestože čínská tradice pojímá tuto nauku jako samostatný myšlenkový proud, je *tathágata-garbha* přítomná v madhjamace a jógáčáře a její náznak lze vystopovat již v pálijském kánonu. Podstatou této nauky je, že každá živá bytost v sobě nese zárodek buddhovství či buddhovskou přirozenost. Když je mysl znavena nečistot (averze, žádostivosti a nevědomosti), odhalí se tato její věčná, zářící a čistá podstata, kterou madhjamaka nazývá probuzenou myslí (*bódhi-čitta*).

Vliv buddhismu v Indii postupně slábl. Vrcholného úpadku dosáhl ve 12. století v důsledku muslimských invazí a dalších faktorů. Hlavním náboženstvím Indie se pak stává hinduismus.⁶ Mahájánový buddhismus se však již dávno předtím rozšířil na východ – do Číny, Koreje a Japonska, kde dal vzniknout tradici nazývané čínsky *čchan*, korejsky *son* a japonsky *zen* (ze sanskrtského *dhjána* – meditační pohroužení). Na severu se rozšířil buddhismus především do Nepálu, Tibetu, Bhútánu a Mongolska. Tato severní větev buddhismu bývá dnes označována jako tibetský buddhismus nebo *vadžrajána* (diamantové vozidlo).

Východní buddhismus a zen

Asi v prvním století našeho letopočtu se dostává buddhismus po Hedvábné stezce z Indie do Číny, kde se setkává s konfucianismem a taoismem. Od 6. století je zde buddhismus nejrozšířenějším duchovním proudem, a to až do 12. století, kdy v Číně převládne neokonfucianismus. Z filosofického hlediska je čínský buddhismus formován překlady pradžňáparamitové literatury, madhjamaky, jógáčáry, sarvástivádové abhidharmy a sanskrtského kánonu. Atraktivní jsou mahájánová učení o buddhovské přirozenosti (skt. *tathágata-garbha*), o dovednosti v prostředcích (skt. *upája-kaušalja*) a o totožnosti samsáry a nirvány, která koresponduje s taoistickým pojetím, že poslední skutečnost (v taoismu ji reprezentuje *tao*) je imanentně přítomná ve světě.

Nejvýznamnějšími buddhistickými tradicemi v Číně se staly *čchan* (jap. *zen*) a buddhismus Čisté země. Buddhismus Čisté země se rozšířil především mezi prostým laickým obyvatelstvem. Vychází z předpokladu, že již nastalo období úpadku nauky a není v našich vlastních silách dosáhnout osvobození. S pomocí buddhy Amitábhy je však možné znovuzrodit se v jeho Čisté zemi (skt. *Sukhávatí*) a nirvánu uskutečnit tam. Zrození v této nebeské oblasti má být dosažitelné už pouhou opravdovou vírou v buddhu Amitábhu.

Za zakladatele *čchanového* buddhismu a prvního čínského zenového patriarchu je považován legendární indický mnich Bódhidharma, který měl přijít do Číny v 6. století. Bódhidharma měl mimo jiné meditovat devět let v klášteře Šao-lin a předat zde též indické bojové umění *kalarippajattu*, z něhož se později vyvinulo *kung-fu*. Tato postava i její životní příběhy však mají do velké míry spíše povahu legendy než historického faktu.

Čchan (ze sanskrtského *dhjána* – meditační pohroužení) klade největší důraz na meditaci. Studium textů a rituály jsou považovány za podružné nebo úplně bezvýznamné. Podstatou *čchanu* je bezprostřední uvědomění si vnitřní, buddhovské podstaty vlastní mysli. Takový osvobozující vhled (čínsky *wu*, jap. *satori*)⁷ může vyvstat v meditaci, v přímé interakci mezi učitelem a žákem (předáním „z mysli do mysli“ či „od srdce do srdce“) nebo zcela spontánně. Vhledy s sebou přinášejí různé úrovně probuzení. Nejvyšší úrovní je úplná aktualizace buddhovské přirozenosti. Osoba se tak stává buddhou a poznává, že její mysl nebyla od buddhovství nikdy oddělena.

Aby mistr pomohl žákovi zprostředkovat poznání jeho pravé buddhovské přirozenosti, vytváří na základě dovednosti v prostředcích specifické podmínky výuky. Jedním z nástrojů je pevná disciplína, pěstovaná hlavně v klášterech, která pomáhá překonat vlastní tužby a očistit mysl od starých neprospěšných návyků. Jiným nástrojem jsou mnohdy neobvyklé verbální či neverbální intervence mistra, někdy ve formě paradoxní otázky (čínsky *kung-an*; jap. *koan*) –

⁶ Tento spletitý proces popisuje P. Harvey: *An introduction to Buddhism: teachings, history and practices*, Cambridge University Press 1990, str. 139 a následující.

⁷ Termínem *wu* resp. *satori* bývá označováno jak konečné probuzení (*bóधि*), tak dílčí vhledy a záblesky osvobozujícího poznání (pa. *ñána*, skt. *džňána*).

například „jak zní tlesknutí jedné ruky?“. Takové jednání směřuje k rozbití běžného konceptuálního pojmání světa a k projevení skutečné, neduální podstaty mysli.

Z čchanových resp. zenových škol jsou nejznámější školy *Lin-ti* (jap. *Rinzai*) a *Cchao-tung* (jap. *Sótó*). Obě školy, pojmenované podle svých zakladatelů, vznikly v 9. století a v 11. století se staly nejvlivnějšími čchanovými školami v Číně. Pro školu *Lin-ti* (jap. *Rinzai*) je typické používání kóanů, drsné intervence ze strany mistra a přesvědčení, že k probuzení dochází náhle. Pro školu *Cchao-tung* (jap. *Sótó*) je charakteristický důraz na meditaci v sedě (jap. *zazen*) a názor, že k probuzení dochází postupnými vhledy. V 15.–17. století došlo v Číně ke sloučení obou těchto škol, zatímco v Japonsku zůstaly odděleny.

Ve 4. století se dostává buddhismus přes Čínu do Koreje. Korejský buddhismus nejvýrazněji ovlivnil zenový mnich Činul (1158–1210), kterému se podařilo pragmaticky spojit zen (korejsky *son*) s výkladem súter a harmonicky propojit nauky ostatních buddhistických škol. Jako zenový mnich zastával přesvědčení, že hlavním cílem je bezprostřední poznání buddhovské přirozenosti, zároveň však vedl žáky – vycházejí z jejich dispozic a potřeb – k rozvoji prospěšných stavů mysli a k postupným vhledům do prázdnoty věcí.

Do Japonska se dostal buddhismus v 6. století nejprve z Koreje a setkal se zde s animistickým a polytheistickým šintoismem. Většina japonských buddhistických škol vznikla během následujících staletí na základech škol čínských. Nejvlivnějšími se staly zenové školy *Rinzai* a *Sótó*, amidismus a *Ničirenova škola*. Učení školy *Rinzai* přinesl na sklonku 12. století z Číny do Japonska japonský mnich *Eisai*. Jeho žák *Dógen* pak přinesl ve 13. století z Číny učení školy *Sótó*. Amidismus je japonský název pro buddhismus Čisté země buddhy *Amitábhya*. Specificky japonskou buddhistickou školu založil ve 13. století japonský mnich *Ničiren* na základech *Lotosové sútry*.

Tibetský buddhismus a vadžrajána

V 7. století se buddhismus dostal do Tibetu, kde se střetl s původní animistickou tradicí *bön*, která ve své starší formě používala šamanské praktiky a magii spojenou s duchy a démony. Buddhismus v Tibetu pevně zakořenil až v 8. století, kdy zde indický mahájánový učenec *Šántarakšita*, zakladatel školy *jógáčára-svátantrika-madhjamaka* a představený buddhistické univerzity *Nálanda*, založil první buddhistický klášter *Samjä* a zprostředkoval sarvástivádovou ordinační linii. Na jeho doporučení byl do Tibetu pozván indický *mahásiddha* („mudrc“) *Padmasambhava*, kterému je připisována největší zásluha za rozšíření buddhismu v této himalájské zemi.

Nejstarší škola tibetského buddhismu nazývaná *Ñingma* (dosl. „stará škola“) se vztahuje k *Padmasambhavovi* jako ke svému zakladateli. Tato škola využívá zejména tantrické techniky a byla ovlivněna *bönem*. Nejvyšší naukou této školy je *dzogčhen* (dosl. „naprostá dokonalost“) – původní přirozenost mysli. V tomto prvotním neduálním vědomí se zrcadlí všechny jevy, aniž by jej jakkoli ovlivnily či znečistily.

Další vývoj tibetského buddhismu významně ovlivnil v 11. století indický mnich a učenec *Atiša*. Přispěl k očištění mnišské sanghy zdůrazňováním disciplíny a celibátu a zasloužil se o lepší pochopení buddhistické nauky vycházející z *madhjamaky* a *tantry*. *Atišovi* žáci založili školu *Kadam* („škola vázaná řádovými pravidly“). Pod vlivem jeho reformy vznikly v Tibetu v 11. století další dvě velké školy – *Kagjü* a *Sakja*.

Za zakladatele školy *Kagjü* („škola ústní tradice“) je považován *Marpa*, který obdržel v Indii tajné tantrické nauky od *Narópy* (šest *Narópových nauk*) a *Maitripy* (velkou pečeť, skt. *mahámudra*). Tyto nauky jsou tradičně předávány v přímém kontaktu z učitele na žáka. *Marpovým* hlavním žákem byl *jógin* a básník *Milaräpa*. Jeho žák *Gampopa* založil první

kláštery této školy. Škola Kagjü se dále větvila a dnes představuje její patrně nejvýraznější linii *Karma-kagjü* reprezentovaná 17. karmapou⁸.

Škola *Sakja* („škola šedé země“) klade důraz na vzdělání a studium textů a má řadu společných rysů s Kagjü. Během mongolské nadvlády ve 13. století vykonával Sakja-lama, čtvrtý představený této školy, funkci správce Tibetu a spolu se svým nástupcem Phagpou, jenž byl duchovním poradcem Kublajchána, se zasloužili o první rozšíření buddhismu do Mongolska.

Čtvrtou velkou školou tibetského buddhismu je *Gelug* („ctnostná škola“), která byla založena učencem a reformátorem Congkhapou (1357–1410) na základech školy *Kadam*. Congkhapa zdůrazňoval studium madhjamaky a omezení magických technik. Tantrickou praxi doporučoval pouze duchovně vyspělým jedincům a sexuální jóga neměla být cvičena mnichy. Kláštery školy Gelug, které byly vybudovány poblíž Lhasy po vzoru indických klášterních univerzit, se staly centry buddhistické vzdělanosti. V 16. století se zásluhou školy Gelug znovu rozšířil buddhismus do Mongolska a mongolský panovník Altanchán udělil představenému školy titul *dalajlama* („učitel s moudrostí jako oceán“). Dalajlamové pak byli od 17. století, kdy se Tibet opět dostal pod nadvládu Mongolů, též politickými správci Tibetu.

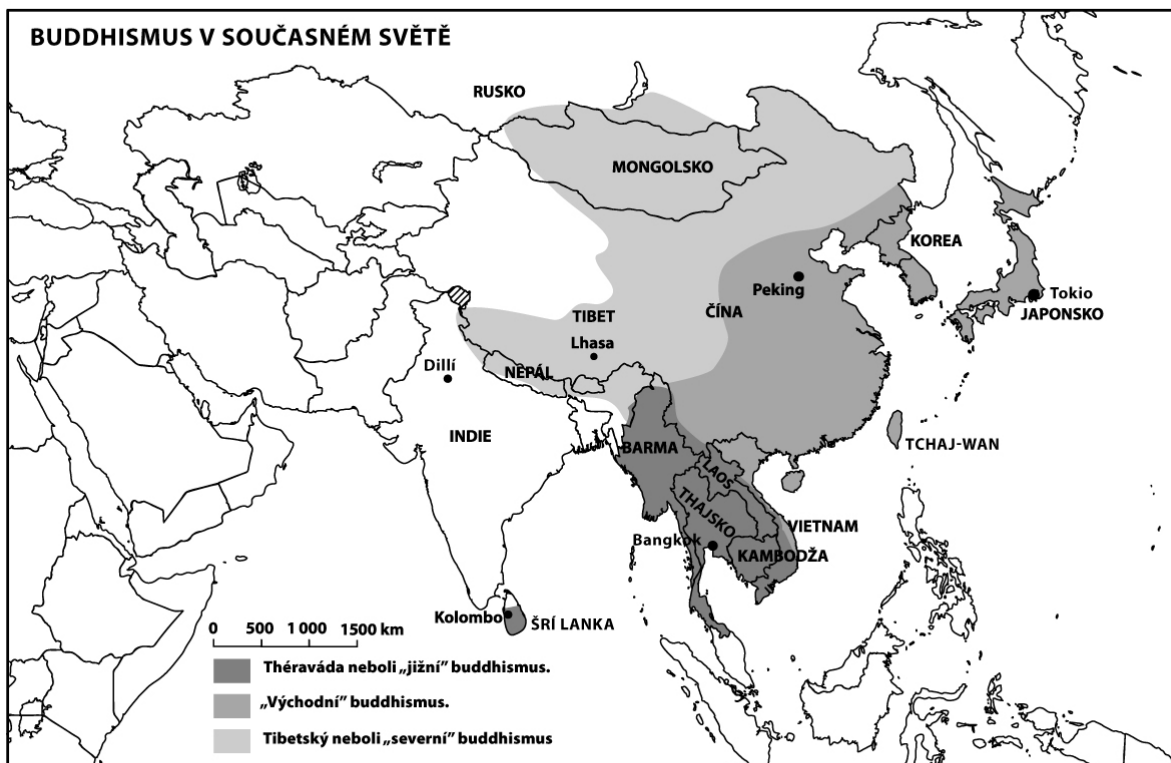
Pro tibetský buddhismus je charakteristické, že někteří učitelé (tib. *lama*, skt. *guru*) jsou rozpoznáváni jako inkarnace (znovuzrození; tib. *tulku*) svých významných předchůdců. Rovněž současný dalajlama, Tändzin Gjamccho, je považován za inkarnaci předchozích dalajlamů a inkarnaci bódhisattvy Avalókitéšvary (tib. Čänräziga). Jeho Svatost 14. dalajlama je hlavou tibetské exilové vlády a představuje významnou duchovní autoritu tibetského buddhismu. Od roku 1959 žije v důsledku čínské invaze do Tibetu v exilu v indické Dharamsale.

Převládající formou tibetského buddhismu je *vadžrajána* („diamantové“ či „nezničitelné vozidlo“). Vadžrajána, pro niž je charakteristická tantrická praxe, se objevuje z historického hlediska asi v 6.–8. století v Indii. Textovým zdrojem vadžrajánových nauk jsou tzv. *tantry*. Tantrické nauky vadžrajány pocházejí historicky ze 7.–12. století a byly pravděpodobně ovlivněny hinduistickou jógovou tradicí. Samy nicméně odvozují svůj původ od historického Buddha Šákjamuniho, který je měl podle této tradice předat těm žákům, kteří byli schopni uvědomit si přímo svou buddhovskou podstatu. Vadžrajána dále vychází z učení indických laických mudrců, tzv. *mahá-siddhů* (dosl. „velkých dosažitelů“), kterými byly například Tilópa, Narópa či Padmasambhava. Tantrická praxe vadžrajány má umožnit duchovně vyspělým jedincům rychlé poznání vlastní buddhovské přirozenosti a její realizaci, aniž by bylo nutné procházet velmi dlouhou cestu bódhisattvy (skt. *páramitájána*). Někteří přívrženci vadžrajány interpretují její vznik jako třetí roztočení kola dharmy.

Vadžrajána bývá označována též jako *mantrajána* nebo *tantrajána* (resp. tantrický buddhismus), neboť využívá při své praxi *mantry* (zvukové formy a magické formule) a tantrická cvičení. Při tantrických cvičeních se používají vizualizace božstev reprezentujících určité mentální a energetické kvality, které si přeje adept rozvinout, aby zbavil mysl nečistot a realizoval svou původní buddhovskou přirozenost. K tomuto účelu jsou používány mantry (rituální zvuky), mandaly (rituální obrazy), mudry (rituální gesta) a jidamy (personifikované buddhovské formy odpovídající individuálním dispozicím meditujícího). Při tantrických cvičeních je zásadní role učitele (skt. *guru*), který žáka do těchto metod zasvěcuje a pomáhá mu zprostředkovat prožitek buddhovské přirozenosti mysli. Z řady dalších vadžrajánových technik zde uvedme alespoň *gurujógu* (meditace na učitele) a *phowu* (přenos vědomí či vědomé umírání). Některé školy využívají tantrická cvičení, při nichž se vyvolává sexuální energie, v reálném tělesném spojení či jeho vizualizací, za účelem její transformace a

⁸ Při rozpoznávání 17. inkarnace karmapy došlo v linii Kagjü k rozkolu, kdy obě strany trvaly na tom, že rozpoznaly správnou inkarnaci předcházejícího karmapy. V současnosti jsou tedy dva 17. karmapové a oba mají své následovníky po celém světě.

dosažení vysokých spirituálních úrovní. Tato cvičení mají být určena pouze pro duchovně vyvráté jedince a mají podléhat přísným pravidlům. Některé tantrické metody, jako například mantry či sexuální jóga, mají své historické kořeny v hinduismu.



Buddhismus na Západě

Buddhismus na Západě je někdy považován za nově se utvářející, specifickou buddhistickou tradici, v níž dochází k prolínání vlivů různých asijských buddhistických škol a k jejich integraci do liberální západní kultury. Kniha Jednota v rozmanitosti je naším příspěvkem k tomuto tématu.